

В.І. МЕЛЬНИК, Ю.Д. НЕСІН, О.І. ШИНДЕР

Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України

вул. Тімірязєвська, 1, м. Київ, 01014, Україна

PRIMULA VULGARIS (PRIMULACEAE) — НОВИЙ ВИД ФЛОРИ КИЇВСЬКОГО ПОЛІССЯ

Мельник В.І., Несін Ю.Д., Шиндер О.І. *Primula vulgaris* (Primulaceae) — новий вид флори Київського Полісся. — Укр. ботан. журн. — 2015. — 72(3): 241—245.

Primula vulgaris Huds. (*Primula acaulis* (L.) Hill) (Primulaceae) — рідкісний вид флори рівнинної частини України, відомий із Житомирського та Малого Полісся (Житомирська та Хмельницька області). Нами вперше виявлені локалітети *P. vulgaris* на Київському Поліссі (у Здвизівському та Луб'янському лісництвах у Бородянському р-ні Київської обл.). Описано географічне поширення *P. vulgaris* на Поліссі, місцезростання та сучасний стан популяцій у нових місцезнаходженнях. Запропоновано рекомендації щодо охорони *P. vulgaris* у Здвизівському лісництві.

К л ю ч о в і с л о в а: *Primula vulgaris*, рідкісний вид, популяція, ареал, місцезростання, Полісся, Україна

Primula vulgaris Huds. (*Primula acaulis* (L.) Hill) (Primulaceae) — рідкісний вид для кількох європейських країн, занесений до Червоних книг або списків рідкісних видів флори Польщі, Німеччини, Швейцарії, Данії (Landolt, 1970; Red ..., 1993; Rote..., 1996; Polska ..., 2001), і регіонально рідкісний вид флори рівнинної частини України, включений до регіональних списків рідкісних рослин Житомирської та Хмельницької областей (Ofitciini ..., 2012).

Популяції виду в рівнинній частині України становлять особливий інтерес як реліктові. Й.К. Пачоський (Pachoskii, 1900) відносив їх до третинних реліктів, а В. Шафер (Szafer, 1930) — до гляціальних реліктів, які в період зледеніння спустилися з Карпат на рівнину. *Primula vulgaris* у рівнинній частині України була зафіксована лише на Житомирському та Малому Поліссі. Під час флористичних досліджень, проведених у 2014—2015 рр., вид уперше виявили на Київському Поліссі.

Primula vulgaris — субатлантично-середземноморський елемент флори Європи, ареал якого охоплює Західну, Центральну та Північну Європу, африканське узбережжя Середземного моря, Сирійсько-Палестинські гори вздовж Середземноморського узбережжя, Малу Азію, Ельбурс (рис. 1). Європейські популяції належать до підвиду *Primula vulgaris* subsp. *vulgaris*, азійські — до підвиду *Primula vulgaris* subsp. *sibthorpii* (Meusel et al., 1965; Walter, Straka, 1973; Hulten, Fries, 1986; Jacquemyn et al., 2009).

В Європі *P. vulgaris* поширена від Атлантичного узбережжя Скандинавського півострова (Норвегія) до Середземномор'я (Іберійський, Апеннінський, Балканський півострови та о. Сицилія). В помірному поясі Європи вид розповсюджений на Британських островах та у Франції, а на захід від неї трапляється у вигляді окремих ізольованих локалітетів (Jacquemyn et al., 2009).

В Україні *P. vulgaris* поширена переважно в гірських регіонах і є фоновим видом Українських Карпат і Кримських гір. Як уже вказувалося, в рівнинній частині України досі були відомі лише окремі ізольовані локалітети виду на Малому та Житомирському Поліссі. Вперше для Полісся *Primula vulgaris* навів О.С. Рогович (Rogovich, 1869) з околиць м. Полонного (тепер Хмельницької обл.). В.К. Совинський (Sovinskii, 1879) виявив цей вид в околицях м. Коростишева (тепер Житомирської обл.). В узагальнених роботах І.І. Шмальгаузена (1886), В. Монтрезора (Montrezor, 1889), Й.К. Пачоського (Pachoskii, 1900), окрім двох уже відзначених локалітетів, наведено місцезнаходження *P. vulgaris* із околиць м. Житомира. В подальшому зростання цього виду в околицях Житомира підтверджувалося гербарними зборами, які зберігаються в Інституті ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (Копачевська, 1910; Панек, 1910; Липський, 1922; Матківський, 1925; Барбарич, 1953, *КВ*) і в Житомирському краєзнавчому музеї (Собкевич, Бурчак — Абрамович, Кондратюк, *ЗНМ*) (Juglichek, Orlov, 2001).

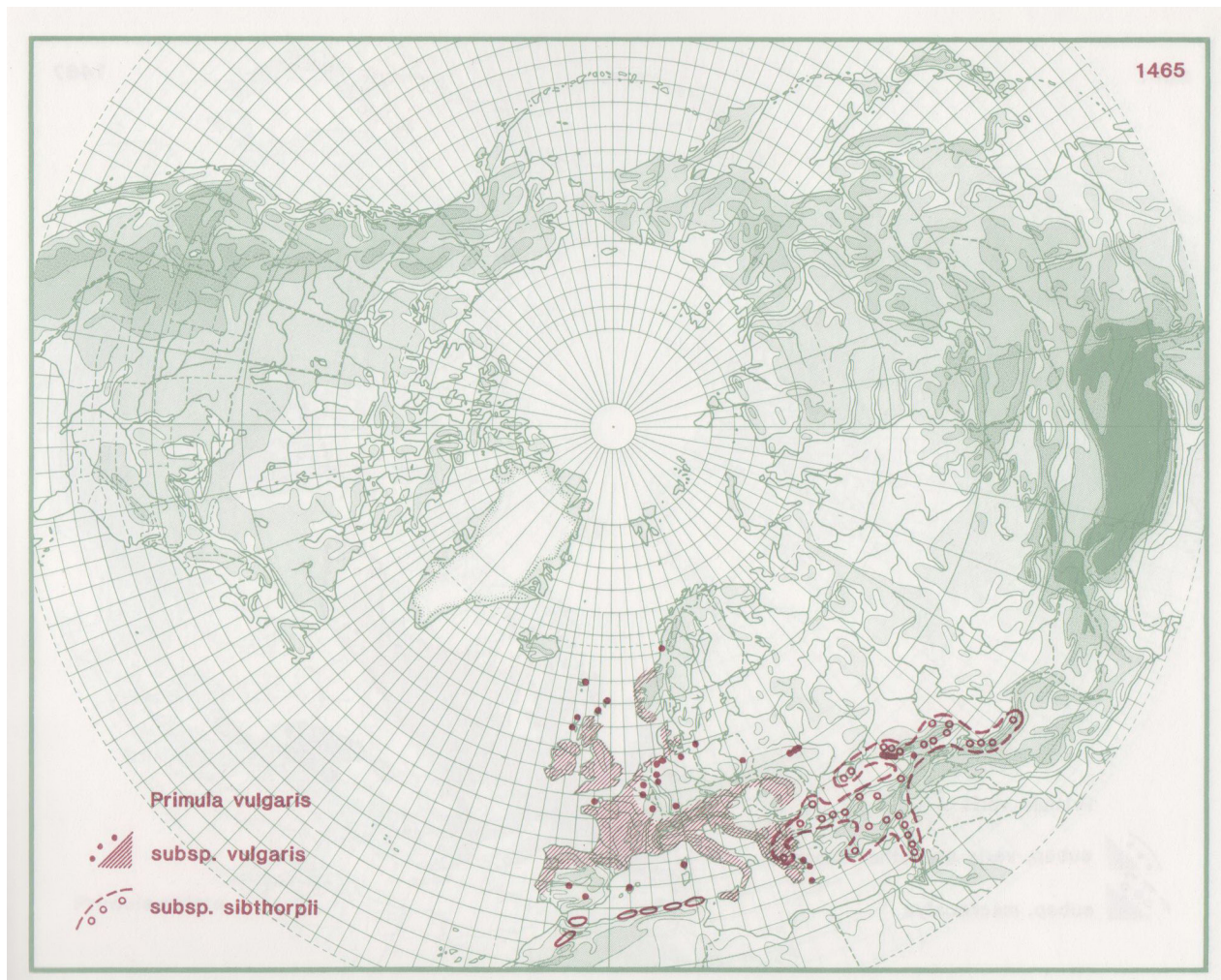

Рис. 1. Ареал *Primula vulgaris* (за Hulten, Fries, 1986)

Fig. 1. Area of *Primula vulgaris* (Hulten, Fries, 1986)

В.І. Липський (Lipskii, 1902) та Й. Панек (Panek, 1939) вказували на приуроченість житомирської популяції *P. vulgaris* до затінених лісистих місцевостей на гранітних скелях правого берега р. Тетерів. Ця популяція збереглася до наших днів. Тут, у грабовому лісі, на схилах правого берега річки в урочищі Городище, в 1988 р. було виявлено 350 особин *P. vulgaris*, а в 2003 р. — 160 (Orlov, 2005). Очевидно, в минулому ця популяція була чисельнішою. Про це свідчить інформація, наведена в роботі В.І. Липського (1902): «*Primula acaulis* дійсно росте в Волинській губернії в окрестностях г. Житомира, и при этом в огромном количестве, покрывая весь склон к Тетереву, против так называемого «островка». Там я неоднократно

его собирал». На Житомирському Поліссі зафіксовано також місцезнаходження *P. vulgaris* в околицях с. Ліщин Житомирського р-ну (Філоненко, 1946; ZNM) та на Овруцько-Словечанському кряжі без детальної географічної прив'язки (Smyk, 1966).

На території Малеого Полісся, окрім уже зазначеного локалітету *P. vulgaris* в околицях м. Полонного (Rogovich, 1869), було виявлено його місцезнаходження в сосновому лісі за 2 км на північ від м. Шепетівки (Троїцький, 1931). Згідно з описом М.А. Троїцького (Troitskii, 1931), ця популяція займає простір завдовжки близько 1 км і 100—150 м завширшки. Вона була чисельнішою порівняно з популяцією на березі р. Тетерева поблизу Житомира, яку також відвідав автор цитованої статті.

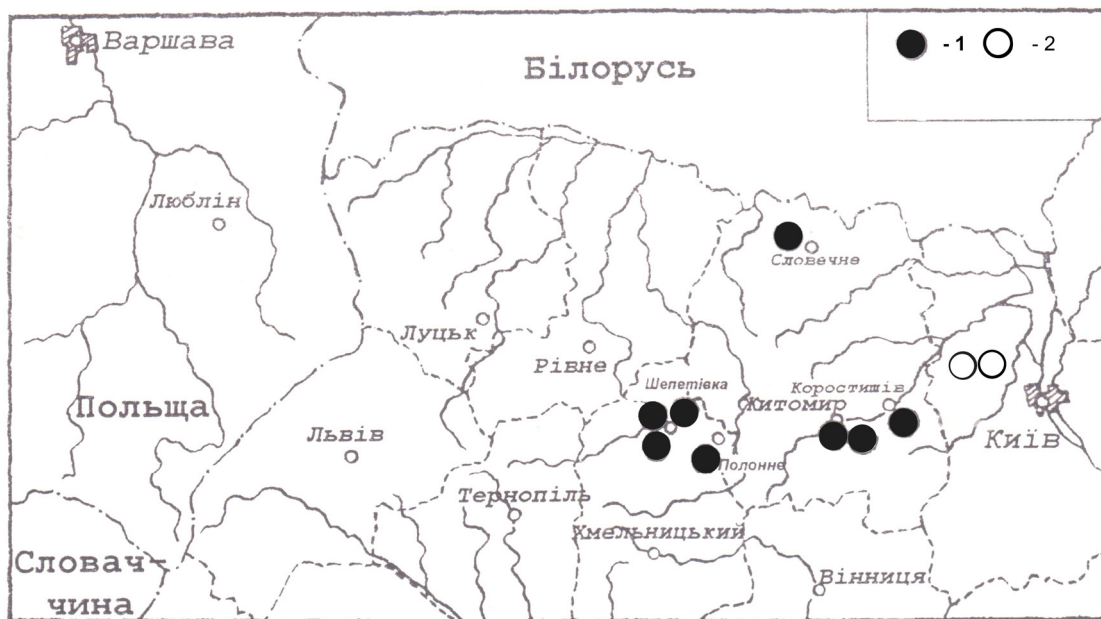

Рис. 2. Географічне поширення *Primula vulgaris* у рівнинній частині України: 1 — місцезнаходження виду за літературними та гербарними даними; 2 — нові локалітети

Fig. 2. Geographical distribution of *Primula vulgaris* in the lowland part of Ukraine: 1 — localities by literature and herbarium data; 2 — new localities

Рясність шепетівської популяції *P. vulgaris* М.А. Троїцький визначає як рослину, котра трапляється в значній кількості. Крім описаного, в околицях Шепетівки було виявлено ще декілька «островів» *P. vulgaris*, які дослідити в той час не вдалося (Troitskii, 1931).

Нині на північ від Шепетівки виявлено нові місцезнаходження *P. vulgaris* у 47 кв. Кам'янківського лісництва та в 60, 61, 63, 73 кварталах Климентовецького лісництва Шепетівського держлісгоспу, де вид зростає в дубово-сосново-березових лісах і в екотонах між дубовими та вільховими лісами (Juglichek, Orlov, 2001). Найбільша в Климентовецькому лісництві популяція займає площу 600 × 400 м. Проективне покриття — 2 %, щільність популяції — 11—24 особини на 1 м² (Juglichek, Orlov, 2001).

Ми вперше виявили *P. vulgaris* на Київському Поліссі у Здвизівському та Луб'янському лісництвах у Бородянському р-ні Київської обл. (рис. 2). У Здвизівському лісництві *P. vulgaris* зростає в кварталах 29, 30, 83 у сосново-дубовому лісі орляковому (*Pineto-Quercetum-Pteridiosum*) в урочищі Лядо (рис. 3). Площа локальної популяції — близько 50 га. Найвищі показники щільності

популяції має 12 виділ 33 кварталу та 25 виділ 30 кварталу (загальна площа — 5,9 га).

Середній вік деревостану — 100 років, середня висота дерев — 25 м, середній діаметр стовбурів — 35 см. Зімкненість крон — 0,8. Основу деревостану становлять *Quercus robur* L. (0,6) і *Pinus sylvestris* L. (0,3) із участю *Betula pendula* Roth. і *Carpinus betulus* L.

Збереглися окремі дерева сосни та дуба, заввишки 30—33 м, з окружністю стовбурів до 220 см.

Підлісок розріджений, утворений *Corylus avellana* L., *Euonymus verrucosus* Scop. і *Frangula alnus* L.

У трав'яному покриві домінує *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn (30 %). Значна участь *Stellaria holostea* L. (10 %). До складу травостану входять також *Anemone nemorosa* L., *Ajuga reptans* L., *Asarum europaeum* L., *Betonica officinalis* L., *Clinopodium vulgare* L., *Corydalis solida* (L.) Clairv., *Epipactis helleborine* (L.) Crantz, *Euphorbia cyparissias* (L.) Clairv., *Fragaria vesca* L., *Galium odoratum* (L.) Scop., *Glechoma hederacea* L., *Lathyrus niger* (L.) Bernh., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., *Viola odorata* L.

Primula vulgaris має проективне покриття 1—2 %. На 1 м² припадає 7—15 дорослих і 3—7 ювеніль-

Рис 3. Місцезростання *Primula vulgaris* на Київському Поліссі (Здвижівське лісництво)

Fig. 3. Habitats of *Primula vulgaris* in Kyivske Polissa [Zdvyzh Forestry]

них рослин. Популяція є правобічною. Невелика кількість ювенільних особин вказує на недостатню ефективність насінневого розмноження виду на східній межі ареалу в Європі.

За 2 км від описаного ще торік існував локалітет виду в сосновому лісі в 48 кварталі Луб'янського лісництва. Тут на площі 1,1 га навесні 2014 р. зростало близько 100 дорослих особин *P. vulgaris*. Унаслідок проведеної суцільної вирубки лісу відбулася майже повна елімінація популяції. На крихтій ділянці лісу, що лишилася не вирубаною, збереглося лише п'ять дорослих особин *P. vulgaris*. На жаль, у сучасній Україні темпи суцільних вирубок лісів постійно зростають, що загрожує існуванню рівнинних популяцій *P. vulgaris*. До того ж, на їхній стан украй негативно впливає викопування рослин, які пересаджують на присадибні ділянки та продають.

Слід зауважити, що в рівнинній частині України немає жодного заказника для охорони *P. vulgaris*. У зв'язку з цим актуальним завданням є створення ботанічного заказника в урочищі Лядо у Здвижівському лісництві на Київському Поліссі.

Гербарні зразки *P. vulgaris*, зібрані на Київському Поліссі, передані до Гербарію Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (KH) та Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України (KWH).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Lipskii V.I., 1902. — Flora Kavkaza. Dopolnenie 1. — S.-P. — 100 p. [Липський В.И. Флора Кавказа. Дополнение 1. — СПб. — 1902. — 100 с.].
- Montezor V., 1889. — Zap. Kiev. obshch-va estestvoispytat. — 6, вып. 2. — P. 177—182 [Монтезор В. Список редких растений, найденных в разных местах Киевской, Подольской и Волынской губерний в 1887, 1888 и 1889 годах // Зап. Киев. общ-ва естествоиспытат. — 1889. — 6, вып. 2. — С. 177—182].
- Orlov O.O., 2005. — Ridkisni ta znykaiuchi vydy sudynnykh roslyn Zhytomyrskoi oblasti. Zhytomyr: vyd-vo «Volyn». — 295 p. [Орлов О.О. Рідкісні та зникаючі види судинних рослин Житомирської області. — Житомир: вид-во «Волинь», 2005. — 295 с.].
- Ofitsiini pereliki rehionalno-ridkisnykh roslyn administrativnykh terytorii Ukrainy (dovidkove vydannia). Andrienko T.L., Perehrym M.M., 2012. — Kyiv: Alterpres. — 148 p. [Офіційні переліки регіонально-рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання). Укладачі Т.Л. Андриєнко, М.М. Перегрим. — К.: Альтерпрес, 2012. — 148 с.].
- Pachoskii I.K., 1900. — Tr. S.-Peterburzhskogo obshch-va estestvoispytatelei. — T. 27, вып. 2. — 113 p. [Пачоский И.К. Флора Полесья и прилежащих местностей // Тр. С.-Петербургского общ-ва естествоиспытателей. — 1900. — Т. 27, вып. 2. — 113 с.].
- Pachoskii I.K., 1910. — Osnovnye cherty razvitiia flory iugozapadnoi Rossii. — Kherson. — 430 p. [Пачоский И.К. Основные черты развития флоры юго-западной России. — Херсон, 1910. — 430 с.].
- Rogovich A.S., 1869. — Obozrenie semennykh i vysshykh sporovykh rastenii, vkhodiashchikh v sostav flory gubernii Kievskogo uchebnogo okruga: Volynskoi, Podolskoi,

- Kievskoi, Chernigovskoi i Poltavskoi. — Kiev. — 309 p. [Погович А.С. Обзорение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Волынской, Подольской, Киевской, Черниговской и Полтавской. — Киев, 1869. — 309 с.].
- Smyk G.K., 1966. — Flora i rastitelnye bogatstva Ovruchsko-Slovehanskogo kiazha: Avtoref. dis. ... kand. biol. nauk. — Kiev. — 20 p. [Смык Г.К. Флора и растительные богатства Овручско-Словечанского края: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. — Киев, 1966. — 20 с.].
- Sovinskii V.K., 1878. — Zap. Kiev. obshch-va estestvoispytat. — 5, vup. 3. — P. 276—369 [Совинский В.К. Список явнотрачных растений, собранных в окрестностях г. Коростышева, Радомишльского уезда Киевской губернии // Зап. Киев. общ-ва естествоиспытат. — 1878. — 5, вып. 3. — С. 276—369].
- Troitskii N.A., 1931. — Zhurnal russk. Botanich. obshch-va. — T. 16, vup. 2—3. — P. 251—254 [Троицкий Н.А. *Primula acaulis* на Украине // Журнал Русск. ботанич. общ-ва. — 1931. — T. 16, вып. 2—3. — С. 251—254].
- Shmalgauzen I.F., 1886. — Flora iugo-zapadnoi Rossii, t.e. gubernii Kievskoi, Volynskoi, Podolskoi, Poltavskoi i smezhnykh mestnostei. — Kiev. — 783 p. [Шмальгаузен И.Ф. Флора юго-западной России, т.е. губерний Киевской, Волынской, Подольской, Полтавской и смежных местностей. — Киев, 1886. — 783 с.].
- Juglichek L.S., Orlov O.O., 2001. — Ukr. bot. zhurn. — 58(2). — P. 173—178 [Югличек Л.С., Орлов О.О. Поширення *Primula vulgaris* Huds. (*Primulaceae* Vent.) на рівнинній частині України та її еколого-ценотичні особливості // Укр. ботан. журн. — 2001. — 58(2). — С. 173—178].
- Jacquemyn H., Endels P., Brys R., Hermy M. & Woodell S.R.J. Biological flora of the British Isles: *Primula vulgaris* Huds. (*P. acaulis* (L.) Hill) // J. Ecol. — 2009. — 97(4). — P. 812—833.
- Hulten E., Fries M. Atlas of North European Vascular Plant. north of the Tropic of Cancer. — Koenigstein: Koeltz Scientific Books, 1986. — 1172 p.
- Landolt E. Plantes protégées de la Suisse. — Ligue Suisse pour la protection de la Nature, 1970. — 216 p.
- Meusel H., Jäger E. Vergleichende Chorologie der Zentral-europäischen Flora. — Jena: Gustav Fischer Verlag, 1965. — Bd. 1. — 583 s., Bd. 2. — 258 s.
- Panek J. Roślinność stepowa i naskalna lessowego Wołynia // Rocznik Wołyński. — 1939. — 8. — S. 26—66.
- Polska Czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe / Red. R. Kaźmierczakowa, K. Zarzycki. — Kraków, 2001. — 664 s.
- Red Data Book of the Baltic Region. Part 1 : Lists of threatened vascular plants and vertebrates / Eds T. Inge-log, R. Andersson, M. Tjernberg. — Uppsala: Swedish Threatened Species Unit, 1993. — P. 95.
- Rote Liste gefährdeter Pflanzen Deutschlands. Bonn—Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz, 1996. — 745 S.
- Szafer W. Element górski we florze niżu polskiego // Rozpr. Wyzd. mat.-przyrodn. Polskiej Akad. Umiejętn. — 1930. — 60. — S. 1—151.
- Walter H., Straka H., Arealkunde. Floristisch-historische Geobotanik. — Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer, 1973. — 478 S.
- Рекомендує до друку Надійшла 27.05.2015 р.
М.М. Федорончук
- Мельник В.И., Несин Ю.Д., Шиндер А.И. *Primula vulgaris* (*Primulaceae*) — новый вид флоры Киевского Полесья. — Укр. ботан. журн. — 2015. — 72(3): 241—245.
- Национальний ботаничний сад імені Н.Н. Гришко НАН України, Київ
- Primula vulgaris* Huds. (*Primula acaulis* (L.) Hill) (*Primulaceae*) — редкий вид флоры равнинной части Украины, известный из Житомирского и Малого Полесья (Житомирская и Хмельницкая области). Нами впервые выявлены локалитеты *P. vulgaris* на Киевском Полесье (во Здвизевском и Лубянском лесничествах в Боро-дьянском р-не Киевской обл.). Описано географическое распространение *P. vulgaris* в Полесье, местообитания и современное состояние популяций в новых местонахож-дениях. Предложены рекомендации по охране *P. vulgaris* в Здвизевском лесничестве.
- К л ю ч е в ы е с л о в а: *Primula vulgaris*, редкий вид, популяция, ареал, местообитания, Полесье, Украина.
- Melnyk V.I., Nesin Yu.D., Shnyder O.I. *Primula vulgaris* (*Primulaceae*), a new species for the flora of Kyiv Polissya. — Ukr. Bot. J. — 2015. — 72(3): 241—245.
- М.М. Gryshko National Botanical Garden, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
- Primula vulgaris* Huds. (*Primula acaulis* (L.) Hill) (*Primulaceae*) is a rare species of the lowland part of Ukraine, known from Zhytomyr Polissya and Male Polissya (Zhytomyr and Khmelnytskyi Regions). New localities of *Primula vulgaris* from Kyiv Polissya (Zdvyzhivske and Lubyanske forestries, Borodyanka District, Kyiv Region) are reported. Geographical distribution of *P. vulgaris* in Polissya, habitats and modern state of populations in the new sites are described. Recommendations on the protection of *P. vulgaris* in Zdvyzhivske forestry are proposed.
- К е у w o r d s: *Primula vulgaris*, rare species, population, range, habitat, Polissya, Ukraine.